

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SES SIKLIĞI

Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN
Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ozmen@cu.edu.tr

ÖZET: Türkçede kullanılan sesler, aynı sıklıkta kullanılmaz. Bunun değişik nedenleri vardır. Ünlüler arasındaki öncelik sonralık, bazı ünsüzlerin kelime başında veya kelime sonunda kullanılmaması, bazı seslerin eklerde çok sık veya çok seyrek kullanılması başlıca nedenler arasındadır. Cumhuriyet dönemini temsil eden on eser üzerinde yapılan ses sıklığı sayımında, düz geniş *a, e* ünlülerinin % 48.83, dar düz *i, ı* ünlülerinin % 31.77, dar yuvarlak *u, ü* ünlülerinin % 11.91, geniş yuvarlak *o, ö* ünlülerinin % 7.46 oranında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ünsüzler arasındaki sıklık derecesinin ise, *r, n, l, d, k, m, t, y, s, b, ş, z, h, g, ç, v, ğ, c, p, f, j* biçiminde sıralandığı, ilk altı sırayı oluşturan *r, n, l, d, k, m* ünsüzlerinin bütün ünsüzler arasındaki kullanım sıklığının % 57.35 olduğu görülmüştür. Buna göre Türkiye Türkçesinin ünlüler arasında düz geniş *a, e* ünlüleri ile ötümlü diş ünsüzü *n, d* ile *r, l* ön damak ünsüzlerinin daha sık kullandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ünlü, ünsüz, ses sıklığı, ünlü sıklığı, ünsüz sıklığı.

ABSTRACT: The sounds in Turkish can not be used in same frequency. Those have different reasons. Using priority and recency among vowels, not using some consonants in word initially or word final and using sounds in suffixes more often or rarely can be counted in main reasons. We have researched sound frequency in ten books, which are written Republic period, and have determined that low unrounded vowels *a, e* are used in % 48.83, high unrounded vowels *i, ı* are used in % 31.77, high rounded vowels *u, ü* are used in % 11.91, low rounded vowels *o, ö* are used in % 7.46. Also frequency level among consonants has been put in order as *r, n, l, d, k, m, t, y, s, b, ş, z, h, g, ç, v, ğ, c, p, f, j* and top of the six consonants in frequency of occurrence has been put in order as *r, n, l, d, k, m* with % 57.35. Therefore we have confirmed that low unrounded vowels *a, e*, voiced alveolar consonants *n, d* and prepalatal consonants *r, l* are used more often.

Key Words: vowel, consonant, sound frequency, vowel frequency, consonant frequency.

1. Giriş

Türkçenin ünlü ve ünsüzlerinin aynı sıklıkta kullanılmadığı ve kullanılamayacağı bir gerçektir. Bunun değişik nedenleri vardır. Bunlar, bazı ünsüzlerin kelime başında veya hece sonunda bulunup bulunmamları, ünlü sıralanmasındaki öncelik sonralık gibi bazı

ön şartların bulunması, bazı seslerin sık kullanılan eklerde bulunup bulunmaması gibi değişik nedenlere dayanmaktadır.

Biz, hangi seslerin hangi sıklıkta ve hangi yüzdeyle kullanıldığını belirlemek için, bilgisayar aracılığı ile belirli sayıda eser üzerinde sıklık sayımı yaptık. Eserlerdeki ses sıklıklarını hem her esere göre hem de bütün eserlere göre vermeyi tercih ettik. Ayrıca, çok büyük rakamlar, bilgisayarın algılama gücünü aştığı için, geniş hacimli eserler yerine, fazla hacimli olmayan eserleri tercih etmek durumunda kaldık. Sesler, taranan eserlerdeki bibliyografik künyeler dâhil bütün sesleri içermektedir. Eserler, tarayıcıdan geçirilirken, bazı kelime okuyuşlarında yanlışlıklar olabilmektedir. Bu tür hataları düzelttik; ancak, dikkatten kaçanlar, sonucu etkileyecek düzeyde olmayacaktır.

Ses sıklığı sayımı, Cumhuriyet dönemine ait, manzum ve mensur 10 eser üzerinde yapıldı. Elde edilen veriler, muhakkak ki Cumhuriyet dönemini temsil etmektedir. Eğer ses sıklığı sayımı, Eski Türkçe dönemi veya Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserler üzerinde yapılsaydı, çok fazla olmasa da, farklı sonuçlarla karşılaşılabilmirdi.

Bu çalışmaya esas olan metinlerde, Türkçe kelimeler yanında elbette alıntı kelimeler de bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, tespit edilen ses sıklıklarında alıntı kelimelerin de payı bulunmaktadır; ancak, alıntı kelimelerin farklı dillerden girmesi, Türkçe kelimelerin alıntı kelimelerden fazla olması ve ek kullanımına bağlı sıklıklar, alıntıların ses sıklığındaki payını sınırlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde kullanılan ve harflerle gösterilen 29 ses üzerinde duruldu.

2. Seslerin sıklık derecelerini etkileyen etkenler

2.1. Ünlülerin sıklıklarını etkileyen etkenler

Ünlülerin kullanım sıklığını etkileyen etkenlerin başında, o ünlünün bir kelime içerisinde hangi ünlülerle bir arada bulunup bulunamayacağı, diğer bir deyişle, hangi ünlülerden önce veya sonra gelip gelemeyeceği bulunmaktadır. Ünlüler, bu bakımdan değerlendirildiğinde, aralarında, belirgin farklar olduğu, bu farkların da kullanım sıklığını doğrudan doğruya etkilediği görülür. Ünlülerin, sık veya seyrek kullanımını etkileyen etkenlerden bir diğeri de, ekler ve yardımcı ünlülerdir. Bazı seslerin, sık kullanılan eklerde bulunmaları, sıklık derecesini yükseltmektedir.

Buna göre, istisnalar dışındaki Türkçe kelimelerde, her ünlünün diğer ünlülerle birteliktelik özellikleri o ünlünün sık veya seyrek kullanımında önemli bir etkidir.

2.1.1. Ünlülerin birteliktelik özelliği

Ünlülerin, birbirlerini bazı şartlarda takip edebilme özellikleri, diğer bir deyişle, ön çıkış, art çıkış uyumu, düzlük yuvarlaklık uyumu, bazı ünlülerin, istisnalar dışında, birinci hece dışında bulunmaması gibi ses kuralları, ünlülerin kullanım sıklığını doğrudan etkilemektedir. Buna göre, öncelik sonralık bakımından, *a/e*'nin beşer, *ı/i*, *u/ü*'nün üçer, *o/ö*'nün ikişer sesle bir arada bulunabilme özelliğine sahip olmaları, kullanım sıklıkları hakkında, sayım yapmadan bile, bir fikir verebilmektedir. Elbette bu kurallar, Türkçe asıllı sözcükler için geçerlidir ve alıntı sözcükleri kapsamaz.

2.1.1.1. a ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

a ünlüsü, *a* ve *ı* ünlülerinden önce; *a*, *ı*, *o*, *u* ünlülerinden sonra gelebilir. Buna göre, *a* ünlüsünün, diğer ünlülerle, beş ayrı birliktelik özelliği vardır.

- a-a: kapak, kayak, başak.
- a-ı: kayık, alış-, ağır.
- ı-a: kıyak, sıcak, bırak-.
- o-a: topaç, kolay, onar-.
- u-a: yukarı, bura, kulak.

2.1.1.2. e ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

e ünlüsü, *e* ve *i* ünlülerinden önce; *e*, *i*, *ö*, *ü* ünlülerinden sonra gelebilir. *e* ünlüsü de, *a* ünlüsü ile aynı özellikleri taşımakta, diğer ünlülerle, beş ayrı birliktelik özelliği taşımaktadır.

- e-e: bebek, tepe, yedek.
- e-i: değil, ekin, eşik.
- i-e: dilek, ilke, içme.
- ö-e: töre, tökezle-, yönerge.
- ü-e: yüce, üçgen, güzel

2.1.1.3. ı ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

ı ünlüsü, *ı* ve *a* ünlülerinden önce, *a* ünlüsünden sonra gelebilir. *ı* ünlüsü, diğer ünlülerle, üç ayrı birliktelik özelliği taşımaktadır.

- ı-ı: ışık, ılık, ıslık.
- ı-a: kıyak, tıkaç, kıraç.
- a-ı: kapı, çatı, katı.

2.1.1.4. i ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

i ünlüsü, *i* ve *e* ünlülerinden önce, *e* ünlüsünden sonra gelebilir. *i* ünlüsü diğer ünlülerle, üç ayrı birliktelik özelliği taşımaktadır.

- i-i: bilinç, ilik, için.
- i-e: içeri, ileri, ilenç.
- e-i: ekin, gelin, serin.

2.1.1.5. o ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

o ünlüsü, *a* ve *u* ünlülerinden önce gelebilir. *o* ünlüsü, ünlülerle, iki birliktelik özelliği taşımaktadır. *o* ünlüsünün, kelimelerde, birinci hece dışında bulunmaması birliktelik oranını düşürmektedir. *-yor* ekine bağlı birliktelikler, bunu dışında tutulmalıdır.

- o-a: kopar, doğal, olağan, toprak.
- o-u: kuru, doru, koyu, yoğun.

2.1.1.6. ö ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

ö ünlüsü, *e* ve *ü* ünlülerinden önce gelebilir. *ö* ünlüsü de, ünlülerle, iki birliktelik özelliği taşımaktadır. *ö* yine *o* ünlüsünde olduğu gibi, birinci hece dışında bulunmaması birliktelik oranını düşürmektedir.

ö-e: yönel-, göre, böcek.

ö-ü: bölük, gönül, sönük.

2.1.1.7. *u* ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

u ünlüsü, *u* ve *a* ünlüsünden önce, *o* ünlüsünden sonra gelebilir. *u* ünlüsünün diğer ünlülerle üç birliktelik özelliği bulunmaktadır.

u-u: kuyu, duru, buruk.

u-a: dudak, bulak, durak.

o-u: koyu, koyun, torun.

2.1.1.8. *ü* ünlüsünün kendisi ve diğer ünlülerle birliktelikleri

ü ünlüsü, *ü* ve *e* ünlülerinden önce, *ö* ünlüsünden sonra gelebilir. *ü* ünlüsünün de *u* ünlüsünde olduğu gibi, kelime içerisinde, diğer ünlülerle üç birliktelik özelliği bulunmaktadır.

ü-ü: büyük, küçük, yüzük.

ü-e: güleç, yürek, süzek.

ö-ü: göğüs, dövüş, sönük.

Buna göre, *a/e* ünlüleri, kendileri ve diğer ünlülerle beşer; *ı/i* ve *u/ü* ünlüleri üçer, *o/ö* ünlüleri ikişer birliktelik özelliği taşımaktadır. Bu durum, ünlülerin sıklık oranlarını doğrudan doğruya etkilemektedir.

2.1.2. Ünlülerin eklerle ilgili sıklık durumu

Ünlülerin sıklık durumunu, bazı işlek eklerde kullanılıp kullanılmamaları da etkilemektedir. Herhangi bir ünlünün, az işlek, işlek, çok işlek yapım veya işletme eklerinde bulunması, yardımcı ünlü olarak kullanılması veyahut eklerde bulunup bulunmaması eklerin sıklıklarını doğrudan doğruya etkilemektedir.

2.1.2.1. Eklerde ünlü sıklığı

Eklerde kullanılan ünlülerin sıklık derecesi, birbirinden farklılıklar göstermektedir.

2.1.2.1.1. Bünyesinde *a/e* ünlüleri bulunan ekler

Ekler ünlü sıklığı bakımından değerlendirildiğinde, *a/e* ünlüsü 64'ü yapım eklerinde, 6'sı isim işletme eklerinde, 14'ü fiilimsilerde, 2'si kişi eklerinde, 8'i fiil çekim eklerinde olmak üzere, toplam 94 ekte kullanılmaktadır.

2.1.2.1.2. Bağlayıcı ünlüler ve bünyesinde *ı/i*, *u/ü* ünlüleri bulunan ekler

Dar düz ve dar yuvarlak ünlülü ekler, birkaç istisna bir yana bırakılırsa, ses uyumuna uymaktadır. Ünlü uyumuna uymayanların işleklilikleri, sıklık oranlarını etkileyecek düzeyde değildir; ayrıca, Türkçede, *ı/i*, *u/ü* ünlülerinin bağlayıcı ünlü olarak geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır.

ünlüyü oluşturan *a, e, i, ı* ünlüleri düz, ikinci grubu oluşturan *u, o, ü, ö* ünlüleri ise yuvarlak ünlüdür. Buna göre Türkçe, % 80.6 ile düz ünlüleri tercih ederken, 19.36 ile yuvarlak ünlüleri tercih etmektedir. Bu durum, yaklaşık olarak yüzde seksene yüzde yirmi gibi açık bir kullanım farklılığını ortaya koymaktadır.

Düz ünlüler kendi aralarında değerlendirildiğinde, düz geniş *a, e* ünlülerinin % 48.83, dar düz *i, ı* ünlülerinin % 31.77 oranında kullanıldığı görülmektedir. Yuvarlak ünlülerde ise, dar yuvarlak *u, ü* ünlüleri, % 11.91, geniş yuvarlak *o, ö* ünlüleri, % 7.46, art çıkışlı *u, o* ünlüleri % 12.64, ön çıkışlı *ü, ö* ünlüleri % 6.72 oranında kullanılmaktadır.

Ünlüler arasında, *a, e* düz geniş ünlülerinin yüzde elliye yakın oranda kullanılmaları, Türk insanının konuşurken, ağzının düz geniş ünlüleri söyleyecek konumda olmasını tercih ettiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, Türk insanı konuşurken, ağız boşluğunu daraltmayı, dudaklarını yuvarlak hâle getirmeyi veya büzmeyi fazla tercih etmemektedir.

Sıklıklarda *a* ile *e* ünlülerinin kendi aralarında, *ı, i, u, ü* ünlülerinin ise hem eklerde hem de bağlayıcı ünlülerde biçimbirimsel değişke (allomorph/allomorphe) olmalarına karşın, kendi aralarında farklı sıklıkta kullanılmaları, biçimbirimsel değişkelerin dışında farklı etkenlerin etkili olduğunu da göstermektedir.

3.2. Ünsüz sıklığı

Türkçedeki ünsüzlerin, yaptığımız metin taramalarına göre sıklık dereceleri şöyle sıralanmaktadır: *r, n, l, d, k, m, t, y, s, b, ş, z, h, g, ç, v, ğ, c, p, f, j*. Ses sıklığı bakımından incelenen on eserdeki 924 137 ünsüzün, ünsüzler arasındaki dağılımı ve sıklık yüzdeleri ise aşağıdaki gibidir:

1. *r* = CK, 6 897 + AHT, 3 628 + YKB, 3 528 + AŞH, 21 195 + MŞE, 18 696 + OK, 10 078 + SFA, 18 749 + BN, 5 901 + AH, 19 363 + YA, 11 062 = **119 097** = % **12.88**

2. *n* = CK, 6 127 + AHT, 3 828 + YKB, 3 321 + AŞH, 19 642 + MŞE, 19 470 + OK, 10 078 + SFA, 17 671 + BN, 4 135 + AH, 19 248 + YA, 11 618 = **115 138** = % **12.45**

3. *l* = CK, 5 627, AHT, 2 891 + YKB, 2 751 + AŞH, 19 700 + MŞE, 14 558 + OK, 8 528 + SFA, 13 983 + BN, 4 312 + AH, 15 629 + YA, 8 672 = **96 651** = % **10.45**

4. *d* = CK, 4 136 + AHT, 2 142 + YKB, 2 283 + AŞH, 11 553 + MŞE, 14 171 + OK, 7 048 + SFA, 12 133 + 3 004 + AH, 10 500 + YA, 9 543 = **76 513** = % **8.27**

5. *k* = CK, 4 448 + AHT, 2 033 + YKB, 1 941 + AŞH, 11 639 + MŞE, 1 396 + OK, 7 192 + SFA, 12 314 + BN, 3 505 + AH, 11 445 + YA, 8 841 = **64 754** = % **7**

6. *m* = CK, 3 339 + AHT, 1 596 + YKB, 1 626 + AŞH, 9 897 + MŞE, 10 922 + OK, 6 377 + SFA, 9 389 + BN, 2 198 + AH, 9 442 + YA, 4 700 = **59 486** = % **6.43**

7. t = CK, 2 448 + AHT, 1 194 + YKB, 1 430 + AŞH, 8 935 + MŞE, 8 324 + OK, 4 768, + SFA, 7 707 + BN, 1 778 + AH, 9 946 + YA, 5 493 = **52 023 = % 5.62**

8. y = CK, 2 927 + AHT, 1 566 + YKB, 1 555 + AŞH, 7 894 + MŞE, 9 038 + OK, 4 914 + SFA, 8 177 + BN, 2 241 + AH, 7 107 + YA, 6 391 = **52 010 = % 5.62**

9. s = CK, 2 816 + AHT, 1 799 + YKB, 1 451 + AŞH, 8 620 + MŞE, 9 137 + OK 4 527 + SFA, 7 421 + BN, 1 975 + AH, 8 338 + YA, 5 024 = **51 108 = % 5.53**

10. b = CK, 2 490 + AHT, 1 714 + YKB, 1 555 + AŞH, 9 272 + MŞE, 8 736 + OK, 4 727 + SFA, 8 053 + BN, 1 882 + AH, 7 482 + YA, 4 384 = **50 295 = % 5.44**

11. ş = CK, 1 632 + AHT, 944 + YKB, 799 + AŞH, 4 553 + MŞE, 5 225 + OK, 2 478 + SFA, 4 554 + BN, 1 131 + AH, 4 614 + YA, 3 028 = **28 958 = % 3.13**

12. z = CK, 1 817 + AHT, 1 046 + YKB, 978 + AŞH, 6 363 + MŞE, 4 235 + OK, 2 495 + SFA, 4 150 + BN, 1 310 + AH, 4 399 + YA, 1 880 = **28 673 = % 3.10**

13. h = CK, 730 + AHT, 800 + YKB, 930 + AŞH, 5.297 + MŞE, 3 373 + OK, 349 + SFA, 3 419 + BN, 561 + AH, 4 779 + YA, 929 = **21 167 = % 2.29**

14. g = CK, 1 799 + AHT, 856 + YKB, 908 + AŞH, 3 864 + MŞE, 3 616 + OK, 2 065 + SFA, 274 + BN, 1 317 + AH, 3 412 + YA, 2399 = **20 510 = % 2.21**

15. ç = CK, 1 241 + AHT, 645 + YKB, 472 + AŞH, 2 836 + MŞE, 2 926 + OK, 1 698 + SFA, 3 112 + BN, 1 047 + AH, 2 688 + YA, 2 263 = **18 928 = % 2.04**

16. v = CK, 764 + AHT, 542 + YKB, 549 + AŞH, 4 065 + MŞE, 2 473 + OK, 1 354 + SFA 2 705 + BN, 565 + AH, 3 696 + YA, 1 065 = **17 778 = % 1.92**

17. ğ = CK, 999 + AHT, 429 + YKB, 329 + AŞH, 2 653 + MŞE, 2 606 + OK, 1 328 + SFA, 2 505 + BN, 588 + AH, 2 512 + YA, 2 188 = **16 108 = % 1.74**

18. c = CK, 895 + AHT, 363 + YKB, 381 + AŞH, 1.918 + MŞE, 2 532 + OK, 1 256 + SFA, 2 199 + BN, 544 + AH, 2 282 + YA, 1 565 = **13 935 = % 1.5**

19. p = CK, 639 + AHT, 372 + YKB, 272 + AŞH, 1 645 + MŞE, 2 005 + OT, 1 435 + SFA, 2 101 + BN, 488 + AH, 2 008 + YA, 1 703 = **12 668 = % 1.37**

20. f = CK, 165 + AHT, 177 + YKB, 302 + AŞH, 1 536 + MŞE, 1 296 + OK, 756 + SFA, 1 268 + BN, 137 + AH, 1 959 + YA, 427 = **8 023 = % 0.86**

21. j = CK, 3 + AHT, 8 + YKB, 4 + AŞH, 28 + MŞE, 75 + OK, 19 + SFA, 52 + BN, 13 + AH, 98 + YA, 14 = **314 = % 0.03**

Toplam: 924 137

3.2.1. Ötümlü ötümsüzlük bakımından sıralanma özelliği

Türkçedeki 21 ünsüzün 13'ü ötümlü, 8'i ise ötümsüzdür. Buna göre, Türkçe, tercihi ötümlü ünsüzlerden yana olan bir dildir.

Yaptığımız sıklık taramasının sonucuna göre 21 ünsüz, ilk, orta ve son grup olarak, yedişerli üç gruba ayrıldığında, şöyle bir sıralanma çıkmaktadır:

1. grup: r, n, l, d, k, m, t.
2. grup: y, s, b, ş, z, h, g.
3. grup: ç, v, ğ, c, p, f, j.

Birinci grupta beş ötümlü (r, n, l, d, m), iki ötümsüz (k, t); ikinci grupta, dört ötümlü (y, b, z, g), üç ötümsüz (s, ş, h); üçüncü grupta, dört ötümlü (v, ğ, c, j), üç ötümsüz (ç, p, f) ünsüz bulunmaktadır. Bu durum, gruplar içerisinde, ötümlü ötümsüz dağılımının yaklaşık olarak, dengeli olduğunu göstermektedir; ancak, ilk dört sırayı ötümlü ünsüzlerin alması dikkat çekicidir.

Ünsüzler, ötümlü ve ötümsüzlük bakımından kendi aralarında değerlendirildiğinde, ilk dört sırayı oluşturan *r, n, l, d*, ötümlü ünsüzlerinin 21 ünsüz arasındaki kullanım sıklığı, % 44.05'tir. Bunlara, ilk grupta yer alan *m*'nin eklenmesiyle, bu oran, % 50,48'e çıkmaktadır. Buna karşılık, diğer ötümlü ünsüzler olan *y, b, z, g, v, ğ, c, j*'nin 21 ünsüz arasındaki kullanım sıklığı ise % 20.06'dır. Ayrıca, 21 ünsüz içerisindeki ötümlü ünsüzlerin kullanım sıklığının % 72, ötümsüz ünsüzlerin kullanım sıklığının % 28 olması, Türkçenin tercihinin ötümlü ünsüzlerden yana olduğunu göstermektedir.

Sekiz ötümsüz ünsüz, kendi aralarında değerlendirildiğinde, *k, t, s* ünsüzlerinin % 28'lik ötümsüz ünsüz sıklığı içerisinde, % 18.15 oranında bir sıklığa sahip olması, ötümsüz ünsüzler arasındaki tercihin bu üç ünsüzden yana olduğunu da göstermektedir.

3.2.2. Çıkış yerleri bakımından ünsüzler

1. grup: r, n, l, d, k, m, t.
2. grup: y, s, b, ş, z, h, g.
3. grup: ç, v, ğ, c, p, f, j.

21 ünsüz, sıklık sırasına göre yedişerli üç grup hâlinde, değerlendirildiğinde, ilk gruptaki, *n, d, t* dış ünsüzleri, *r, l* ön damak ünsüzleri, *k* hece oluşturduğu ünlünün ön veya arka çıkışlı oluşuna göre, ön veya arka damak; *m* ise, dudak ünsüzüdür.

İkinci gruptaki, *s, z* dış ünsüzü, *y* ön damak ünsüzü, *g* hece oluşturduğu ünlünün art veya ön çıkışlı oluşuna göre ön veya arka damak ünsüzü; *b*, dudak; *ş*, dış-damak; *h* gırtlak ünsüzüdür.

Üçüncü gruptaki *ç, c, j* dış-damak, *v, f* dış-dudak, *p* dudak, *ğ* hece oluşturduğu ünlünün ön veya art çıkışlı olup olmamasına göre ön damak veya arka damak ünsüzüdür. Bu dağılıma göre, ilk gruptaki yedi ünsüzden beşinin, dış ünsüzü olması kaydıyla, ikinci ve üçüncü gruptaki ünsüzlerle, çıkış yeri dağılımı bakımından dengeli olduğu görülmektedir.

3.2.3. Süreklilik süreksizlik bakımından ünsüzler

1. grup: r, n, l, d, k, m, t.
2. grup: y, s, b, ş, z, h, g.
3. grup: ç, v, ğ, c, p, f, j.

Türkçede, 21 ünsüzün 13'ü sürekli, 8'i süreksizdir. Buna göre, Türkçe, yaklaşık olarak üçte iki oranında, sürekli ünsüzleri tercih etmektedir. 21 ünsüz, yedişerli üç gruba ayrılarak değerlendirildiğinde, ilk gruptaki, *r, n, l, m* ünsüzleri, sürekli, *d, t, k* ünsüzleri

süreksiz; ikinci gruptaki *y, s, ş, z, h* ünsüzleri sürekli, *b* ve *g* ünsüzleri süreksiz, üçüncü gruptaki *v, ğ, f, j* ünsüzleri sürekli, *ç, c, p* ünsüzleri süreksizdir. Bu dağılıma göre, ilk üç ünsüz sürekli olmak kaydıyla, gruplar içerisindeki sürekli ve süreksiz dağılımının dengeli olduğu görülmektedir.

3.3. Kelime başında bulunup bulunmama durumuna göre sıralanma özelliği

21 ünsüz, baştan sona üç gruba ayrıldığında, kelime başında asli olarak bulunup bulunmama durumu, dengeli bir dağılım göstermektedir.

1. grup: *r, n, l, d, k, m, t.*
2. grup: *y, s, b, ş, z, h, g.*
3. grup: *ç, v, ğ, c, p, f, j.*

Birinci gruptaki *r, l, n, m*, ikinci gruptaki *ş, z, h*, üçüncü gruptaki *v, ğ, c, f, j* sesleri, kelime başında, yansıma kelimeler ile benzeşmeye veya gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan durumlarda kelime başında bulunabilirler, *n* sesi ise yansımalarda ve “ne” soru sözcüğünün türevlerinde bulunabilir.

Bu değerlendirmede ilginç olan, Türkçede, asıl olarak kelime başında bulunmayan *r, l* ve *n* ünsüzlerinin Türkçenin en sık kullanılan ilk üç ünsüzünü oluşturmasıdır.

4. Ünlülerle ünsüzlerin birbirine oranı

Taradığımız metinlerde, toplam ünlü sayısı, 694 935; toplam ünsüz sayısı ise, 924 137’dir. Buna göre, ünsüzler, ünlülerden 229 200 adet daha fazladır. Toplam, 1 619 072 ünlü ve ünsüzün ise, % 43 ünlü, % 57 ünsüzdür. Ünsüzlerin lehine olan bu fark, muhakkak ki, ünlülerin bir kelime içerisinde, yan yana bulunamamalarına karşılık, ünsüzlerin yan yana ve bazı şartlarda üst üste gelebilmelerinden kaynaklanmaktadır.

5. Sonuç

Toplam, 2084 sayfa tutan 10 eser üzerinde yapılan ses sıklığı incelemesinde, Türkçenin 29 sesinin sıklık derecelerini etkileyen bir takım etkenlerin olduğu saptanmıştır. Buna göre, bazı seslerin kelime başında bulunmaması, bazı seslerin eklerde çok sık kullanılmasına karşın bazı seslerin çok seyrek kullanılması, öncelik sonralık tercihinin bazı ünlülerde 5, bazı ünlülerde 3, bazı ünlülerde ise 2 olması doğrudan doğruya dilin kendi doğasıyla ilgili olup ses sıklığını etkileyen etmenler arsındadır. Ünlülerin, sıklık derecesi bakımından kendi aralarında *a, e, i, ı, u, o, ü, ö* biçiminde sıralandığı; yüzde olarak değerlendirildiğinde ise, % 48.83 ile en çok *a, e* seslerinin kullanıldığı, bunları, % 31.77 ile *i, i’* nin; % 11.9 ile *u, ü* ’nün; % 7.46 ile *o, ö* ’nün izlediği görülmüştür. Ünlü sıklığı göz önüne alındığında Türkçenin tercihinin, *a, e* düz geniş ünlülerinden yana kullandığı, yuvarlak ünlüleri pek tercih etmediği anlaşılmaktadır. Ünlüler, ön veya arka çıkışlı oluşlarına göre incelendiğinde, arka çıkışlıların % 51.85, ön çıkışlıların % 48.1 sıklıkta kullanıldığı görülmektedir. Bu oran, aşağı yukarı, birbirine denktir; ancak art ve ön çıkışlı ünlülerin kendi aralarındaki oran, çok farklıdır. Bunu, *a* ile *o, e* ile *ö* arasındaki kullanım farkı, açıkça göstermektedir. Ünsüz tercihlerinde, ünsüzlerin sıklık oranının *r, n, l, d, k, m, t, y, s, b, ş, z, h, g, ç, v, ğ, c, p, f, j* biçiminde sıralandığı, % 44.05’lik sıklık oranıyla en çok kullanılan ilk dört ünsüzün ötümlü ünsüz, bu dört ünsüzden *n* ve *d* ünsüzlerinin dış, *r, l* ünsüzlerinin ön

damak ünsüzü, yine ilk dört ünsüzden *r, n, l*'nin sürekli, *d* 'nin ise süreksiz olduğu görülmektedir. İlk sırada bulunan *r, n, l*'nin kelime başında bulunmalarına karşın % 35.78'lik sıklıkla ilk üç sırada yer alması, Türkçenin ötümlü, sürekli, diş ve diş damak ünsüzlerini daha çok tercih ettiğini; 21 ünsüzden ilk yedi ünsüzünü oluşturan *r, n, l, d, k, m, t* ünsüzlerinin kullanım sıklığının % 63.1 olması da ünsüz tercihinin bu yedi seste ağırlık kazandığını göstermektedir.

KISALTMALAR

- AH: Ahmet Haşim.
AHT : Ahmet Hamdi Tanpınar, Bütün Şiirleri.
AŞH: Abdülhak Şinasi Hisar.
BN: Behcet Necatigil.
CK : Cahit Külebi.
MŞE: Memduh Şevket Esdendal.
OK: Orhan Kema.
SFA: Sait Faik Abasıyanık.
YA: Yusuf Atılgan.
YKB: Yahya Kemal Beyatlı.

TARANAN ESERLER

- Abasıyanık, Sait Faik, 2000, *Semaver / Sarnıç*, Bilgi Kitabevi, İstanbul.
Ahmet Haşim, 1969, *Bize Göre /Gurebâhâne-i Laklakan /Frankfurt Seyahatnamesi*,
Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Devlet Kitapları, 1 000 Temel Eser 17, İstanbul.
Atılgan, Yusuf, 1973, *Anayurt Otel*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
Beyatlı, 1961, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul.
Esendal, Memduh Şevket, 1983, *Mendil Altında*, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi,
Ankara.
Hisar, Abdülhak Şinasi, 195 *Boğaziçi Mehtapları*, Hilmi Kitabevi, İkinci Basılış,
İstanbul.
Külebi, Cahit, 2001, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul.
Necatigil, Behçet, 2000, *Bütün Yapıtları, Darçağ, Yaz Dönemi, Divançe, İki Başına
Yürümek, En/Cam, Zebra*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Orhan Kemal, 2000, *Avare Yıllar*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
Tanpınar, Ahmet Hamdi, ?, *Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.